

Češi a Poláci se dlouho přezírali

S odborníkem na česko-polské vztahy **Tomášem Zahradníčkem** o tom, proč nás jedni Poláci milují a druzí prožívají nostalgii po bývalých konfliktech.

PETR ZÍDEK

LN Moderní polský stereotyp Čecha vznikl v 19. století v Haliči ze zkušeností Poláků s c. k. úředníky české národnosti. Je český stereotyp Poláka spojen s něčím podobným?

Od první poloviny 19. století byli mnozí Češi fascinováni polskou jinakostí, náklonností části polských elit pro odboje všeho druhu. V každé generaci se od té doby našlo několik intelektuálů, kteří celý život objevovali a obdivovali povstalecké Polsko a připomínali Čechům, že jejich sousedé reagují na vnější podněty jinak. Už tehdy se vytvořil stereotyp polského hrdinného povstalece a českého knedlíka, poddajného a pasivního.

Koho neuspokojí fotbal, zkouší znovuprožívat konflikty, které tady už byly. Tyhle pocity sice slábnou, ale nedá se nedá říci, že by vymizely.

LN Do jaké míry je český pohled na Poláky ovlivněn tradičním rusofilstvím, které bylo do roku 1968 v populaci velmi silné?

Moderní česká společnost byla vždy strukturovaná, takže se dá dost obtížně mluvit o pocitech všech. Myšlenková osa, že jsme všichni Slované, a proto jsou především důležité vztahy k Rusku, které může vyvažovat nedostatky Západu, tu byla vždy silně přítomná – a v ní Poláci hráli roli komplikujícího faktoru. Paralelně ale vždy existovalo češství, které se definovalo katolicky a evropsky, které mělo z Ruska spíše strach a Poláky považovalo za nejbližšího spojence.

Důležité jsou také regionální rozdíly: severní Morava a Slezsko, které jsou do značné míry bilingvní, mají s Poláky mnohem intimnější zkušenosti a jejich pohled na Polsko je úplně jiný než pohled z Prahy. Čili je velmi obtížné vydestilovat z toho vztah celé české společnosti k Polákům. Zajímavější se mi zdá pátrat po tom, kteří Češi si oblibují Poláky a jaké si vybírají.

LN V meziválečném období čelilo Polsko a Československo velice podobným geopolitickým výzvám. Přesto jejich vztahy oscilovaly mezi nezájmem a nepřátelstvím. Je za tím jen spor o Těšínsko, nebo to má i jiné příčiny?

Jedním z největších nedostatků českého národního obrození bylo, že mělo sklon zapomínat na Polsko a neuvědomovat si jeho

Tomáš Zahradníček

FOTO LN - VIKTOR CHLAD

velikost, sílu a potenciál. Naopak to platilo také. V Polsku se vždy tušilo, že zde žijí nějací Češi, ale málokoho napadlo brát to jako vážný politický faktor. Jak v českém, tak i v polském prostředí se podrobně precizovaly vztahy k Vídni, Paříži nebo Moskvě, ale málokoho napadlo uvažovat nad politickými důsledky našeho sousedství. Eskalace sporu o Těšínsko vycházela právě z toho, že obě prostředí odmítala přiznat svému sousedovi tu roli, kterou chtěl hrát. Pro Poláky byl do určité míry šok, že Češi vytvářejí Československo a myslí si, že mohou být partnery velkých států v debatách o uspořádání regionu. To bylo pro Poláky někde na hranici mezi nepředstavitelným a nepřijatelným. Naopak to platilo taky: české noviny z doby po první světové válce považují skoro za drzost, že politicky slabí Poláci chtějí vedle nás budovat velkou zemi, která by snad měla i nějaké své mocenské zájmy.

LN Tedy spor o hegemonii v regionu?

Ano, zda hlavní roli budou hrát díky vytvoření Československa ekonomicky vyspělejší Češi a Slováci, nebo početnější Poláci s tradicí velmocenského státu a velkou kulturou. Těšínsko – aniž bych chtěl zpochybňovat význam uhelných jam – bylo do jisté míry zástupný problém, do něhož se promítly tyto národní sebestřednosti, takže se z něho stal konflikt, v němž ani jedna strana nechtěla ustoupit ani o píď. Kdo by to udělal, tak by pro svou ústupnost doma nenašel žádnou politickou podporu.

LN Jak do toho zapadá projekt polsko-československé konfederace z doby druhé světové války?

Obě národní dějepiscectví čas od času debatují o otázce, do jaké míry byl ten plán „upřímný“. Historici diplomacie se pak vzájemně tlučou do hlavy tím, že druhá strana to upřímně nemyslela. V jednu chvíli to bylo pro obě strany výhodné, a když to pro Čechoslováky výhodné být přestalo, tak z toho chladnokrevně vycouvali.

Všimněme si, že vždy, když se region ocitne v mocenském vakuu nebo v tísní, tak se periodicky vrací představy o nějakém politickém spojení, které mají vyvrátit asociace na balkánské války po rozpadu Osmanské říše, obavy z „balkanizace“ střední Evropy. Stejně jako za první i za druhé světové války Poláci a Češi v takovém okamžiku předvádějí rozhodujícím velmocem, že netouží po ničem jiném, než je přátelství a spolupráce, ne-li rovnou federace, ale jakmile získají, co chtějí, tak se vrátí ke starým sousedským a pohraničním konfliktům.

LN Z tohoto důvodu tedy moc nefunguje „visegrádská spolupráce“?

Ano, její význam byl opět v tom, že měla svého času ukázat, že středoevropské země nebudou válčit a vyhazovat si menšíny, a je proto možné je bez obav vzít do NATO a EU. Dnes je to do určité míry památní prázdna skořápka, která se ovšem nevyhazuje a čas od času se docela hodí.

LN Druhá světová válka zřejmě stereotyp bojujícího Poláka a švejkujícího Čecha posílila.

Myslím, že pro nás bylo nakonec ze všeho nejdůležitější, že se Polsko vynuceně posunulo na západ. Stalo se mnohem více naším sousedem než předtím. To byl obrovský zlom, protože do té doby ležela těžiště polského intelektuálního života o stovky kilometrů dál na východ. Jako vedlejší produkt sovětizace vznikají v obou zemích podobné sociální struktury, čímž se mimochodem odstranilo mnoho bariér vzájemných vztahů. Od padesátých šedesátých let poprvé dochází k masovému vzájemným stykům.

LN Projevila se polská účast na invazi v roce 1968 výrazně na zdejších obrazech Polska?

Spíše asi ne. To v Polsku se tato vzpomínka občas objevuje a je pochopitelně hořká, lépe se vzpomíná na hrdinné rebelie než na poslušnou spolupráci při vojenském obsazení souseda. Občas tahle vzpomínka slouží jako argument ve vnitropolských debatách, že ani polské dějiny se nedají vykládat jako nepřetržitý sled hrdinských činů.

LN Je hlavní příčinou současné polské čechofilie to, že poprvé v dějinách Poláci skutečně masově navštěvují Česko?

Jsem o tom hluboce přesvědčen. Z dřívějšíka známe jen pohledy části polských elit, hlavně diplomatů, novinářů, spisovate-

lů. Kdybychom dnes zkoumali zase jenom je, Česko by se na žebříčcích zajímavých zemí tak vysoko neumísťovalo. Statistiku ovšem ovládl „normální“ Polák, který jel k teplému moři nebo lyžovat do Alp, projížděl přes Moravu či Česko a jednou zastavil v Kroměříži nebo Táboře a byl překvapen, že kus za hranicemi jsou taková hezká místa. A že se o tom v Polsku vlastně vůbec neví.

Myslím, že ten strmý nárůst zájmu má svůj původ v ostrém kontrastu mezi tím, jak špatnou pověst Češi tradičně v Polsku měli, s čímž se požil nezáměr o nějaké poznávání sousedů, a náhlým zjištěním, že ti jižní sousedé vlastně nejsou tak marní, jak se vždycky říkalo.

České noviny z doby po první světové válce považují skoro za drzost, že politicky slabí Poláci chtějí vedle nás budovat velkou zemi, která by snad měla i nějaké své mocenské zájmy

LN Menší český zájem o Polsko se dá tedy vysvětlit tím, že pro nás není ani turistickou destinací, ani tranzitní zemí?

Určitě. Aby člověk jel do Toruně, k tomu je třeba trochu intelektuálního úsilí, nestačí jednoduše odbočit z dálnice cestou na lyže či k moři. Pro obyvatele severní Moravy či Krkonoše je Polsko něco jiného než pro lidi z Plzně nebo Znojma. Podobně to je ale i v Polsku, kde o sousedství s Čechy víc vědí v Vratislavi nebo Katovicích než ve Varšavě.

LN Budou se tedy historické stereotypy postupně zhlazovat?

Budou se kultivovat. Paradoxně část intelektuálů a historiků se bude snažit uchovat vzpomínky na bývalé konflikty, protože dneska už žádné ostré konflikty nejsou a být s někým v urputném sporu je pro ně hezká a přirozená věc.

LN Ale konflikty máme. Nedávno se nás třeba Poláci pokoušeli otrávit posypovou solí...

Ovšem z toho asi nevznikne válčička, což je pro spoustu lidí důležitá součást jejich identity, která se nedá v dnešní Evropě již provozovat. Koho neuspokojí fotbal, zkouší znovuprožívat konflikty, které tady už byly. Tyhle pocity sice slábnou, ale vůbec se nedá říci, že by vymizely. Samotného mě překvapuje, kolik lidí má potřebu vytažovat z archivů papíry plné nenávisti vůči sousedům a sytít se jimi a znovu je v sobě oživovali.

Tomáš Zahradníček (40) pracuje v Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, o česko-polských vztazích vydal knihy Jak vyhrát cizí válku (2000) a Polské poučení z pražského jara (2011)

Poláci nás milují

Dokončení ze strany 21

Posuzování národních stereotypů a vlastností reálných lidí nám umožnilo jejich vzájemné porovnávání napříč pěti středoevropskými zeměmi. Nevýhodou tohoto přístupu však je, že nemůže postihnout okolnosti, které se na vytváření obrazu o sousedech podílejí. V rámci výzkumu jsme proto respondenty navíc požádali, aby popsali svoje konkrétní zkušenosti ze setkání s příslušníky sousední země. Celkem jsme měli k dispozici 307 výpovědí Poláků o jejich zkušenostech ze setkání s Čechy a 392 výpovědí o obdobných zkušenostech Čechů ze setkávání s Poláky.

V popisech se opakují některá témata, která postihují vzájemné vnímání. Podle Jerzyho Bartmińského, který se zkoumání stereotypů v Polsku věnuje, jsou Češi nejčastěji spojováni s pivem. V rámci našeho výzkumu se ale výraz „české pivo“ vyskytoval pouze jednou. Češi pijící alkohol se ve výpovědích objevují ve společnosti Poláků, kteří pijí s nimi, čímž respondenti poukazují spíše na podobný způsob trávení volného času než na něco typicky českého.

Ostatně různý alkohol (zdaleka nejen pivo, ale rovněž vodka, koktejl, líkér nebo „český citronový líkér“ – pravděpodobně odkaz na fernet nebo becherovku) se často objevují v popisech „sblíživacích manévřů“ při setkáních občanů obou zemí.

Čemu se Polák diví

V polských výpovědích jsou Češi vnímáni jako milí, zdvořilí a sympatičtí, ale také poněkud zdrženliví. Poláci poukazují na odlišný přístup k náboženství, když se například pozastavují nad tím, že Češi pracují na zahrádkách i v neděli. Možná nás překvapí, že pro Poláky jsme zemí, kde se až příliš lpí na dodržování předpisů a zákonů.

Nejčastěji se Čech s Polákem setkává v polských příhraničních tržnicích. Není proto překvapující, že i ve výpovědích českých respondentů je Polák vnímán především jako schopný obchodník – snaživý, šikovný a ochotný. Čeští respondenti mají také bohaté zkušenosti s Poláky na horách, kde si stěžují na jejich chování ve frontách na vlek i na sjezdovkách. Poláci jsou v očích Čechů také živelní společníci, veselí, komunikativní a někdy až příliš hluční.

Oceňujeme také pohostinnost našich severních sousedů, jejich organizační schopnosti a galantnost polských mužů.

Při srovnání obyvatel dvou zemí se nevyhneme úvahám o podobnostech a rozdílech mezi nimi. Kromě zmíněné hlučnosti a živelnosti na straně Poláků a rezervovanosti na straně Čechů či postojů k náboženství máme i odlišný smysl pro humor, jak o sobě navzájem poznamenávají respondenti na obou stranách hranice.

Daleko častěji je ale zmiňována přibuznost obou národů. Respondenti poukazují na podobnou mentalitu, zdůrazňují, že jsme si v mnohém podobní. Zatímco Poláci se někdy až pateticky odvolávají na stejný slovanský původ, bratrství, Češi jsou poněkud strážlivější, když hovoří o tom, že jejich dojem z kontaktu s Poláky jsou srovnatelné s dojemem z kontaktu s rodáky, případně s Slováky. Jedna polská respondentka napsala: „Nevšimla jsem si tehdy ničeho, co by poukázvalo na nějaké kulturní odlišnosti, jako by nás odlišovala pouze měna a jazyk.“

A jazyk, který při našem setkávání s Poláky používáme, je dalším velkým tématem.

Čeština a polština jsou si podobné, takže při komunikaci nejčastěji používáme jazykový mix, kdy každý mluví svým rodným jazykem. Docela dobře si dokážeme porozumět a jen výjimečně si vypomáháme angličtinou. I tato skutečnost v nás podporuje přesvědčení, že naše národy jsou si blízké. Komotáře vztahující se přímo k jazyku se často objevovaly i ve výpovědích našich respondentů.

Poláci nám nerozumí, my jim ano

Respondenti často komentovali i to, do jaké míry sousedům rozumí, nebo komentovali jejich jazykové schopnosti. Ve výpovědích jsme opakovaně zaznamenaly pocit českých respondentů, že Poláci češtině nerozumí a odsuzují používání angličtiny ve vzájemné komunikaci. Existují reálné důvody pro taková přesvědčení?

Psaná podoba polštiny na Čecha na první pohled nepůsobí jako cizí jazyk. Ve srovnání s psanou podobou ruštiny, dobře známou střední a starší generaci, bude mít Čech potíže pravděpodobně pouze s nosovkami a ě. Oproti tomu psaná podoba češtiny na Poláky jako cizí jazyk působit může,

protože č, š, ř, ž, ň, t a ú neumějí přečíst. Další důvod, proč mají Češi dojem, že polštině rozumí lépe než Poláci češtině, je, že oproti Polákům mají více zkušenosti se slovenštinou. I pasivní znalost dalšího slovanského jazyka jim proto může pomáhat v lepšímu porozumění polštině. Jiným důvodem může být i skutečnost, že zejména starší generace intelektuálů využívala polské překlady u nás nedostupné zahraniční odborné literatury, takže početná skupina českých vysokoškolských učitelů má solidní znalosti polštiny. I současní vysokoškolskáci pocházející ze severní Moravy a severních Čech popisovali, jak „s naprostou samozřejmostí sledovali polské seriály a večerňičky“, což jsme tak často nezaznamenaly na opačné straně hranice.

Věříme, že výsledek dnešního zápasu na našich slibně se rozvíjejících přátelských vztazích nic nezmění.

Martina Hřebíčková a Sylvie Graf působí v Psychologickém ústavu AV ČR. Alicja Leix je překladatelka, tlumočnice a lektorka, rodačka z polské Vratislavi, která dvanáct let žije v Brně.